

и раскрыты основные теоретические подходы к изучению проблемы обобщения, что сформировались на протяжении развития психологической науки. Рассмотрена проблема взаимосвязи обобщения с умственной готовностью ребенка к учебной деятельности. Предоставлено обобщенную характеристику положения о формировании обобщения, связанную с актуальными на сегодня изменениями парадигмы образования и переходом на новые программы специальных общеобразовательных заведений. Отражены взгляды отечественных ученых в сурдопедагогических и сурдопсихологических исследованиях, которые связывали формирование слова и образование образа в речи глухих и слабослышащих детей с процессом умственного развития и формирования обобщений в целом. Раскрыты вопросы подготовки детей с недостатками слуха к обучению в школе, где существенное место отводится формированию обобщенных знаний об окружающих предметах и явлениях действительности. Исследована проблема особенностей формирования обобщений у детей с недостатками слуха старшего дошкольного возраста с целью выявления их умственной готовности к обучению в школьной системе образования.

Ключевые слова: интеллект, умственное развитие, готовность к школе, дети с нарушениями слуха, обобщения.

Sukhoviienko N.A. The problem of generalization in psychological and educational research

The article presents the analysis of the psychological and educational research leading domestic and foreign scholars. Considerable attention is paid to the analysis and isolation of the main conceptual emphasis in the formulation of the problem. Shown and covers the main theoretical approaches to the problem of generalization that emerged during the development of psychological science. The problem of generalization relationship with mental readiness of the child to the learning activity. Given the generalized characteristic position on the formation of generalizations are associated with relevant today changes the paradigm of education and the transition to the new program of special secondary schools. Reflected the views of native scientists in surdopedagogical and surdopsychological studies that linked the formation of words and image formation in the speech of deaf and hard of hearing children with the process of intellectual development and the formation of generalizations in general. Disclosure of matters of training children with impaired hearing for school, where a significant place is given to the formation of generalized knowledge about the objects and phenomena of reality. The problem of forming generalizations features in children with impaired hearing preschool age to identify their mental readiness for learning in the school education system.

Keywords: intelligence, mental development, school readiness, children with hearing impairment, generalization.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2014 р.

Статтю прийнято до друку 20.11.2014 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Фомічова Л.І.

УДК: 159.973

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ІЗ ЛЕГКИМ СТУПЕНЕМ АУТИЗМУ

Шульженко О. Є.

Виховання емоційно-зрілої особистості, її переживань і почуттів, починаючи з перших років життя дитини залишається важливим психолого-педагогічним завданням, навіть важливішим, ніж виховання розуму і прищеплення дитині різних навичок і вмінь. Це пов'язано насамперед з тим, що емоційне ставлення до світу зумовлює цілі, на досягнення яких будуть використані набуті дитиною знання та вміння.

Емоційний розвиток дітей, зазвичай, розглядався у зв'язку з їх комунікативним розвитком [4], або проблемою готовності дитини до школи [5]. Також досліджувався феномен передбачення емоцій [4], розвиток емпатії [6], емоційні реакції дитини на оцінку дорослого [2], розвиток мови емоцій у дітей [12], питання корекції їх емоційної сфери [3].

Відомо, що порушення емоційної сфери у дітей яскраво проявляється при аутизмі. Аутизм у дітей має різне походження й причини. Виходячи з положення Л. С. Виготського про єдність біологічних і соціальних факторів у розвитку дитини, варто зазначити, що за різних порушень розвитку на тлі загальних закономірностей мають спостерігатися певні особливості, зумовлені тими чи іншими порушеннями, що призводять до змін у розвитку цих дітей. Такі зміни залежать як від часу виникнення порушення тієї чи іншої функції, так і від ступеня вираженості вади.

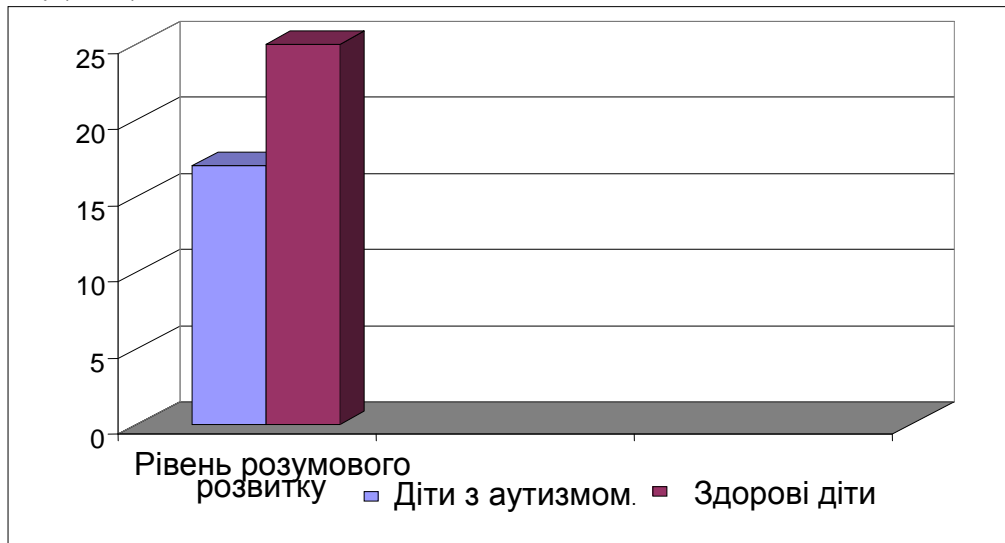
Актуальність цієї проблеми посилюється тим, що діти з аутизмом мають знижені адаптаційні можливості, що ускладнює процес їхньої інтеграції в суспільство.

Проблему розвитку й адаптації дітей з аутизмом досліджували такі українські вчені як Д. І Шульженко [11], Т. В. Скрипник [8], К. О. Островська [7], В. В. Тарасун [9], А. М. Хворова [10] та ін. Особливості емоційно-вольової сфери у дітей з аутистичними порушеннями досить ґрунтовно проаналізовано та узагальнено у роботі Н.В.Базими з співавт. [1].

Актуальність проблеми і її недостатнє висвітлення в спеціальній психології, неповне використання потенціалу навчально-виховного процесу школи зумовили вибір цієї теми дослідження, мета якого: визначити особливості емоційної сфери дітей із порушенням аутистичного спектру, зокрема дітей з легким ступенем аутизму, так як власне для цієї категорії дітей є найбільш доступним навчання в інклюзивному та загальноосвітньому середовищі.

Для реалізації мети дослідження нами були використані такі методики: Шкала тестів розумового розвитку А.Біне-Т.Сімона; тест шкільної тривожності Філіпса; тест «Сходинки» В. Г. Щура; методика АК (8–12) Патрико Т. Б. Кількість досліджуваних становила 40 учнів від 7 до 10 років. Це були учні з легким ступенем аутизму загальноосвітньої школи-інтернату № 6 для дітей з важкими порушеннями мовлення у кількості 20 учнів (8 хлопчиків і 12 дівчаток) – експериментальна група; діти 20 учнів (11 хлопчиків і 9 дівчаток) ЗОШ № 67 – контрольна група. Емпіричний матеріал, отриманий у ході дослідження, опрацьовано з допомогою статистичних методів: кореляційного аналізу, порівняльного та факторного аналізів.

Згідно з результатами шкали тестів розумового розвитку А. Біне-Т. Сімона встановлено, що в 34,6% дітей з легким ступенем аутизму переважає високий рівень розумового розвитку, а в 65,4% низький рівень прояву цієї ознаки. Натомість, у 88,7% здорових дітей спостерігається високий рівень розумового розвитку, а в 11,3% – низький. Це свідчить про те, що здорові діти порівняно з дітьми з аутизмом характеризуються вищим рівнем розумового розвитку (Рис.1).

Рис.1. Графік відмінностей рівня розумового розвитку серед дітей із легким ступенем аутизму та здорових дітей за шкалою тестів розумового розвитку А. Біне-Т. Сімона

Згідно з результатами тесту шкільної тривожності Філіпса, встановлено, що у 58,4% дітей з легким ступенем аутизму переважає високий рівень загальної тривожності у школі, у 21,3% – середній рівень, а в 20,3% – низький рівень прояву цієї ознаки. Натомість, у 45,7% здорових дітей виявлено високий рівень загальної тривожності у школі, в 31,4% – середній рівень, а в 22,9% дітей – низький. Це свідчить про те, що в дітей з аутизмом вищий рівень загальної тривожності у школі. Також у 54,8% дітей із порушенням аутистичного спектру переважає високий рівень переживання соціального стресу, у 21,6% – середній рівень, а в 23,6% – низький рівень цієї ознаки. Натомість, у 43,2% здорових дітей встановлено високий рівень переживання соціального стресу, у 25,6% – середній, а в 31,2% – низький рівень цієї ознаки. У дітей з аутизмом вищий рівень переживання соціального стресу на відміну від здорових дітей. У 56,3% дітей з легким ступенем аутизму переважає високий рівень фрустрації потреби в досягненні успіху, у 25,6% дітей – середній рівень цієї ознаки, а в 18,1% – низький. Натомість, у 44,7% здорових дітей встановлено високий рівень фрустрації потреби в досягненні успіху, у 23,6% – середній, а в 31,7% – низький. У дітей з легким ступенем аутизму спостерігається вищий рівень прояву фрустрації потреби в досягненні успіху. У 39,8% цих дітей переважає високий рівень страху самовираження, у 30,2% – середній рівень страху самовираження, а в 30% – низький рівень прояву цієї ознаки. Натомість, у 41,3% здорових дітей встановлено високий рівень страху самовираження, у 28,2% – середній, а в 30,5% – низький рівень страху самовираження. У здорових дітей та дітей з легким ступенем аутизму переважає низький рівень прояву страху самовираження. Також у 56,8% дітей з аутизмом переважає високий рівень страху ситуації перевірки знань, у 21,4% – середній рівень цієї ознаки, а в 21,8% – низький. Натомість, у 40,6% здорових дітей встановлено високий рівень страху ситуації перевірки знань, у 31,2% – середній, а в 28,2% – низький. У дітей із легким ступенем аутизму спостерігається вищий рівень прояву страху ситуації перевірки знань. У 59,7% дітей з аутизмом переважає високий рівень низької фізіологічної опірності стресові, у 25,3% – середній, а в 15% – низький. Натомість, у 43,1% здорових дітей переважає високий рівень низької фізіологічної опірності стресові, у 25,3% – середній, а в 33,4% – низький рівень прояву фізіологічної опірності стресові. Також у 61,2% дітей з легким ступенем аутизму переважає високий рівень проблем і страхів у стосунках з учителями, у 23,1% –

середній рівень прояву проблем і страхів у стосунках з учителями, а в 15,7% – низький. Натомість, у 43,6% здорових дітей переважає високий рівень проблем і страхів у стосунках з учителями, у 31,2% – середній, а в 25,2% – низький рівень прояву цієї ознаки. Отже, порівняно зі здоровими дітьми у школі діти з легким ступенем аутизму характеризуються вищим рівнем загальної тривожності та переживання соціального стресу і, відповідно, мають нижчий рівень прояву фізіологічної опірності стресові. У стосунках з учителями такі діти мають високий рівень проблем і страхів, що зумовлює високий рівень страху перевірки знань та високу вираженість фрустрації потреби в досягненні успіху. Натомість їх рівень самовираження не поступається рівню самовираження здорових дітей, що виявляється у школі здебільшого в асоціальній поведінці, оскільки аутичні діти за більшістю показників не можуть конкурувати зі здоровими дітьми у виконанні шкільних завдань і самовиразитись через високий рівень успішності. Уведення в шкільну програму диференційованого оцінювання, де оцінюється прогрес розвитку дитини, у значній мірі може спрямувати самовираження аутичних дітей в русло сфери успішності, покращити емоційне самопочуття дітей та їх стосунки з учителями за рахунок почуття емоційного комфорту від досягнення успіху у навчанні, що дозволить знизити рівень шкільної тривожності та соціального страху.

Згідно із результатами тесту «Сходинки» В. Г. Щура встановлено, що у 38,3% дітей з аутизмом переважає відносно сприятлива самооцінка, в 11,5% дітей – найбільш сприятлива самооцінка та у 50,2% дітей переважає несприятлива самооцінка. Натомість, у 38% здорових дітей переважає відносно сприятлива самооцінка, у 44,3% дітей – найбільш сприятлива самооцінка та у 17,7% дітей – несприятлива самооцінка. Тобто, загалом, самооцінка аутичних дітей є нижчою, ніж самооцінка здорових дітей у школі.

Згідно із результатами методики АК (8 – 12) Т. Б. Партико встановлено, що у 65,4% дітей з аутизмом встановлено високий рівень фізичної агресії, а в 34,6% – низький рівень прояву цієї ознаки. Натомість, у 44,7% здорових дітей виявлений високий рівень фізичної агресії, а в 55,3% – низький. Також у 65,9% дітей із легким ступенем аутизму встановлено високий рівень автоагресії, а в 34,1% – низький. Натомість, у 35,8% здорових дітей виявлений високий рівень автоагресії, а в 64,2% – низький рівень цієї ознаки. У 34,6% дітей з аутизмом встановлено високий рівень опосередкованої агресії через батьків, а в 65,4% – низький рівень цієї ознаки. Натомість, у 69,2% здорових дітей виявлено високий рівень опосередкованої агресії через батьків, а в 30,8% – низький рівень цієї ознаки. Також у 42,1% дітей з аутизмом виявлено високий рівень опосередкованої агресії через учителів, а в 57,9% – низький рівень цієї ознаки. Натомість, у 63,2% здорових дітей спостерігається високий рівень опосередкованої агресії через учителів, а в 36,8% – низький. У аутичних дітей порівняно зі здоровими однолітками спостерігається вищий рівень фізичної агресії та автоагресії. Натомість рівень опосередкованої агресії через батьків та учителів є загалом нижчий у аутичних дітей, ніж у здорових. Це ймовірно пов'язано з тим, що аутичні діти мають нижчий рівень соціальної взаємодії з дорослими, ніж здорові діти. Тому вони здебільшого виражають свої почуття безпосередньо і менше послуговуються посередництвом дорослих, ніж здорові діти.

Згідно із результатами кореляційного аналізу в групі дітей з легким ступенем аутизму отриманий прямий кореляційний зв'язок між показниками: рівень розумового розвитку та самооцінка ($r=0,60$). Із зростанням рівня розумового розвитку зростає самооцінка. Встановлений також обернений кореляційний зв'язок між показниками рівень розумового розвитку та проблеми і страхи у стосунках з учителями ($r=-0,25$) (див. Рис. 2). Із зростанням рівня розумового розвитку знижуються страхи у стосунках з учителями. Такі діти краще адаптуються до шкільного життя, знаходять порозуміння з учителями, оскільки їм притаманний вищий рівень розумового розвитку.

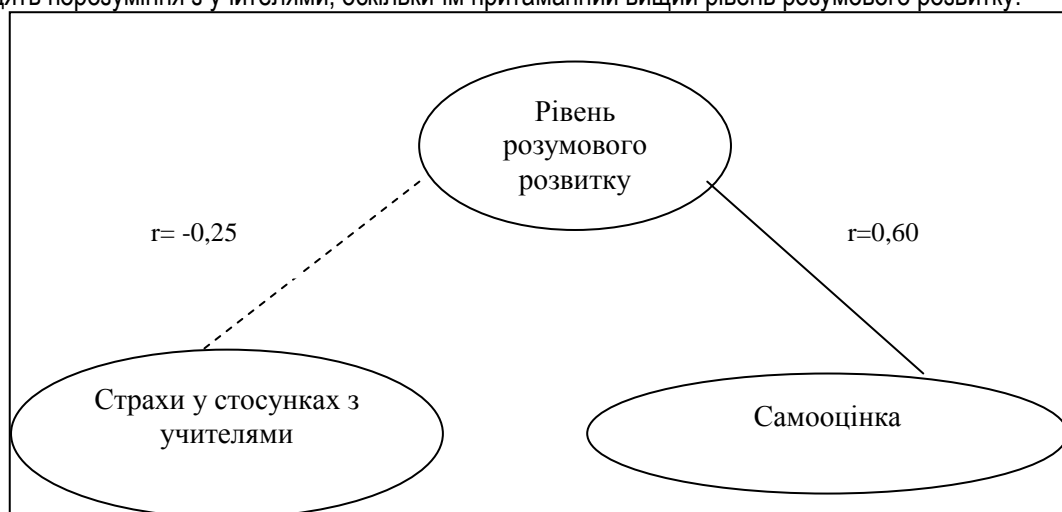
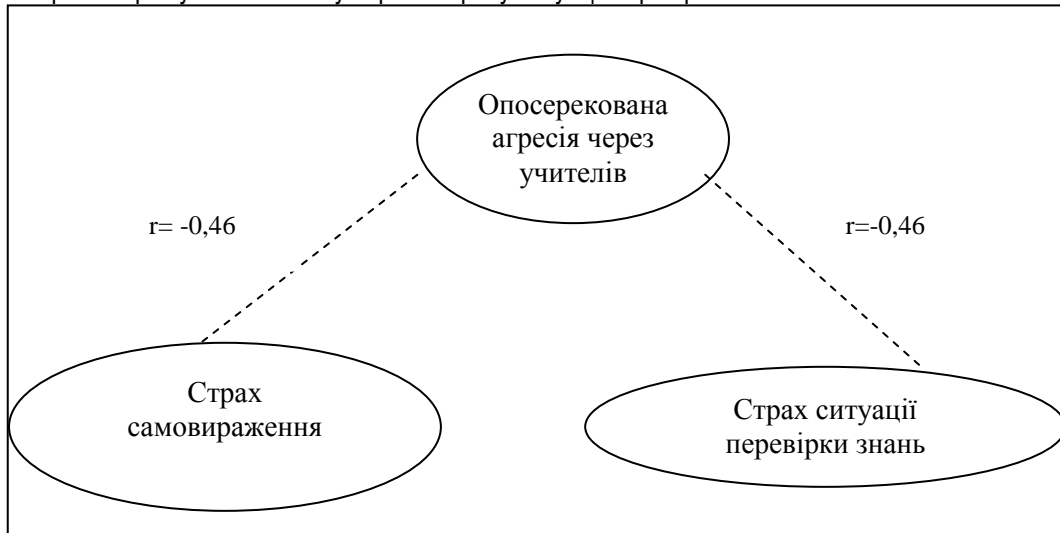

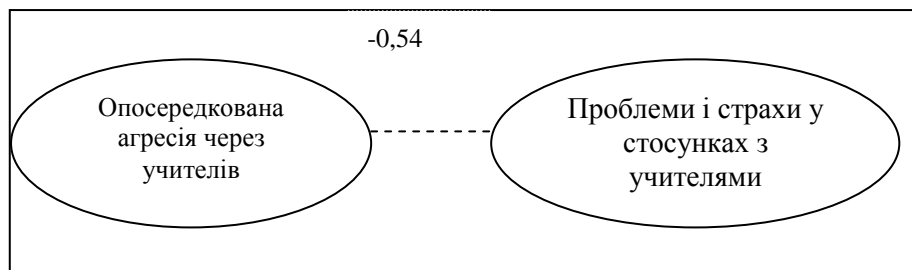
Рис. 2. Взаємозв'язок рівня розумового розвитку із проблемами і страхами у стосунках з учителями та самооцінкою

Встановлений обернений кореляційний зв'язок між показниками: опосередкована агресія через учителів та страх самовираження ($r=-0,46$). Виявлений обернений кореляційний зв'язок між показниками: опосередкована агресія через учителів та страх ситуації перевірки знань ($r=-0,47$) (див. Рис. 3.). Схильність учнів до опосередкованої агресії через учителів знижує прояв страху ситуації перевірки знань.

Рис. 3. Взаємозв'язок опосередкованої агресії через учителів (ОАу) із страхом самовираження та страхом ситуації перевірки знань

Виявлений обернений кореляційний зв'язок між показниками: опосередкована агресія через учителів та проблеми і страхи у стосунках з учителями ($r=-0,54$) (див. Рис. 4).

Рис. 4. Взаємозв'язок опосередкованої агресії через учителів із проблемами і страхами у стосунках з учителями

З допомогою багатофакторного аналізу емпіричних даних, отриманих у групі дітей із легким ступенем аутизму, виділено 4 фактори. Фактор 1 пояснює 15,7% дисперсії і має назву «Агресивна поведінка та розумовий розвиток». Даний фактор представлений такими шкалами як: вік ($r=-0,764$, $p>0,5$), розумовий розвиток ($r=0,742$, $p>0,5$), опосередкована агресія через батьків ($r=0,563$, $p>0,5$), невизначена ситуація ($r=-0,755$, $p>0,5$), неагресивна поведінка через вплив на емоції ($r=0,551$, $p>0,5$). Найбільше факторне навантаження характерне для шкали розумовий розвиток. А найменше факторне навантаження притаманне шкалі невизначена ситуація. Це можна пояснити тим, що агресивна поведінка дитини пов'язана з її віком, рівнем розумового розвитку, психологічними властивостями та вихованням. Фактор 2 пояснює 11,5% дисперсії і має назву «Взаємозв'язок агресивної поведінки та самооцінки». Даний фактор представлений такими шкалами як: самооцінка ($r=0,654$, $p>0,5$), фізична агресія ($r=-0,648$, $p>0,5$), вербальна агресія ($r=-0,657$, $p>0,5$), неагресивна поведінка через вплив на інтелект ($r=0,704$, $p>0,5$), неагресивна поведінка типу захисної реакції ($r=0,564$, $p>0,5$). Найбільше факторне навантаження характерне для шкали неагресивна поведінка через вплив на інтелект. А найменше факторне навантаження притаманне шкалі фізична агресія. Це можна пояснити тим, що висока самооцінка є передумовою зниження фізичної та вербальної агресії. Фактор 3 пояснює 10,4% дисперсії і має назву «Характер тривожності та агресивна поведінка». Представлений такими шкалами як: переживання соціального стресу ($r=-0,665$, $p>0,5$), страх самовираження ($r=-0,766$, $p>0,5$), страх ситуації перевірки знань ($r=-0,746$, $p>0,5$), низька фізіологічна опірність стресові ($r=-0,552$, $p>0,5$), проблеми і страхи у стосунках з учителями ($r=-0,671$, $p>0,5$), опосередкована агресія через учителів ($r=0,636$, $p>0,5$). Найбільше факторне навантаження характерне для шкали опосередкована агресія через учителів. А найменше факторне навантаження притаманне шкалі низька

фізіологічна опірність стресові. Ефективна комунікації між учителем та учнями знижує тривожність та підвищує стресостійкість учнів. Фактор 4 пояснює 9,4% дисперсії і має назву «Агресивна поведінка учнів та стосунки з учителями». Даний фактор представлений такими шкалами як: проблеми і страхи у стосунках з учителями ($r=0,699$, $p>0,5$), вербальна агресія ($r=-0,538$, $p>0,5$), автоагресія ($r=-0,612$, $p>0,5$), неагресивна поведінка через вплив на емоції ($r=0,821$, $p>0,5$), неагресивна поведінка через вплив на інтелект ($r=0,530$, $p>0,5$), неагресивна поведінка типу захисної реакції ($r=0,639$, $p>0,5$). Найбільше факторне навантаження характерне для шкали неагресивна поведінка через вплив на емоції. А найменше факторне навантаження притаманне шкалі автоагресія. Це можна пояснити тим, що проблеми і страхи у стосунках з учителями пов'язані із схильністю до автоагресії та агресії учнів.

З допомогою порівняльного аналізу (за t-критерієм Стюдента) здорових дітей та дітей з легким ступенем аутизму виявлено відмінність за рівнем загальної тривожності у школі ($t = 2,456$, $df=38$; при $p=0,0045$). В групі дітей з аутизмом вищий рівень прояву цієї ознаки, так як ці діти є більш тривожними, зокрема у школі, на відміну від здорових дітей, їм необхідно більше часу для адаптації до класного колективу, оскільки вони є більш інфантильними. Також встановлено відмінність між порівнюваними підгрупами за рівнем переживання соціального стресу ($t = 2,250$, $df=38$; при $p=0,0762$). В групі дітей з легким ступенем аутизму спостерігається вищий рівень прояву цієї ознаки. Встановлено відмінність за рівнем самооцінки ($t = 4,752$, $df=38$; при $p=0,0243$). У групі дітей з аутизмом виявлений нижчий рівень прояву цієї ознаки. Виявлена також відмінність за рівнем розумового розвитку ($t = 4,707$, $df=38$; при $p=0,0254$) – в групі дітей з аутизмом встановлений нижчий рівень прояву цієї ознаки. В порівнюваних групах є відмінність за рівнем автоагресії (АА) ($t = 3,917$, $df=38$; при $p=0,0352$): у групі дітей з легким ступенем аутизму – вищий рівень прояву цієї ознаки.

Таким чином, на основі проведеного дослідження виявлено, що у дітей з легким ступенем аутизму спостерігається загальна незрілість емоційно-вольової сфери, що надає всій їхній поведінці надмірної інфантильності: невміння стримуватися, змушувати себе дотримуватися правил чи виконувати завдання, що не викликають безпосереднього інтересу, але є потрібними для навчання та виховання. Порівняно зі здоровими дітьми у школі діти з легким ступенем аутизму характеризуються вищим рівнем загальної тривожності та переживання соціального стресу і, відповідно, мають нижчий рівень прояву фізіологічної опірності стресові. У стосунках з учителями такі діти мають високий рівень проблем і страхів, що зумовлює високий рівень страху перевірки знань та високу вираженість фрустрації потреби в досягненні успіху. Натомість їх рівень самовираження не поступається рівню самовираження здорових дітей, що виявляється у школі здебільшого в асоціальній поведінці, оскільки аутичні діти за більшістю показників не можуть конкурувати зі здоровими дітьми у виконанні шкільних завдань і самовиражатися через високий рівень успішності. Уведення в шкільну програму диференційованого оцінювання, де оцінюється прогрес розвитку дитини, у значній мірі може спрямувати самовираження аутичних дітей в русло сфери успішності, покращити емоційне самопочуття дітей та їх стосунки з учителями за рахунок почуття емоційного комфорту від досягнення успіху у навчанні, що дозволить знизити рівень фізичної агресії, автоагресії, соціального страху та шкільної тривожності.

Література

1. **Базима Н.В.**, Назарец Д.С. Особливості емоційно-вольової сфери у дітей з аутистичними порушеннями // Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, Сер 19.– 2012. – Вип. 21.– С.6 –10.
2. **Виготський Л. С.** Вчення про емоції // Собр. Соч. в 6т. – М. Просвещение, 1984. – Т. 4. – С. 90.
3. **Вовчик-Блакитіна О. О.** Емоційний комфорт – засіб та мета виховання дитини // Актуальні проблеми психології. – К.: Нора-прінт, 2002. – Том. 4. – Вип. 1. – С. 12–22.
4. **Запорожець А. В.** Емоційний розвиток дошкільника. – М.: Просвітництво, 1985.– С.56 – 78.
5. **Лебединский В. В.** Нарушения психического развития у детей. – М.: Просвещение, 1982. – 345 с.
6. **Обухова Л. Ф.** Детская психология: теории, факты, проблемы. – М.: Тривола, 1995. – 360 с.
7. **Островська К.О.** Аутизм: проблеми психологічної допомоги: Навч. посіб / К.О.Островська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 114 с.
8. **Скрипник Т.В.** Методика дослідження психічних процесів у дошкільників з аутизмом: метод. рек. / Т.В. Скрипник.– К.: Пед. думка, 2008. – 71 с.
9. **Тарасун В.В.** Концепція розвитку, навчання і соціалізації аутичних дітей: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів / В.Тарасун, Г.Хворова / За наук. ред. В.Тарасун – К.: Наукова думка, 2004. – 103 с.
10. **Хворова А.Г.** Комплексна психолого-педагогічна технологія корекції розвитку активності дитини з аутизмом: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Г.М. Хворова. – К.: Вид-во Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова., 2010. – 22 с.
11. **Шульженко Д. І.** Аутизм – не вирок / Д.І.Шульженко. – Львів: Кальварія, 2010. – С. 122.
12. **Экман П.** Психология эмоций. 2-е изд. – Санкт-Петербург: Питер, 2012. – 240 с.

References

1. **Bazyma N.V.**, Nazarets D.S. Osoblyvosti emotsiino-volovoi sfery u ditei z autystychnymy porushenniamy // Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia, Ser 19.– 2012. – Vyp. 21.– S.6 –10.
2. **Vyhotskyi L. S.** Vchennia pro emotsii // Sobr. Soch. v 6t. – M. Prosveshchentye, 1984. – T. 4. – S. 90.
3. **Vovchik-Blakytina O. O.** Emotsiinyi komfort – zasib ta meta vykhovannia dytyny // Aktualni problemy psykholohii. – K.: Nora-print, 2002. – Tom. 4. – Vyp. 1. – S. 12–22.
4. **Zaporozhets A. V.** Emotsiinyi rozvytok doshkilnyka. – M.: Prosvitnytstvo, 1985.– S.56 – 78.
5. **Lebedynskiy V. V.** Narusheniya psykhycheskoho razvytyia u detei. – M.: Prosveshchentye, 1982. – 345 s.
6. **Obukhova L. F.** Detskaia psykholohiia: teoryi, fakty, problemy. – M.: Tryvola, 1995. – 360 s.
7. **Ostrovskaya K.O.** Autyzm: problemy psykholohichnoi dopomohy: Navch. posib / K.O.Ostrovskaya. – Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im.

Ivana Franka, 2009. – 114 s. **8. Skrypnyk T.V.** Metodyka doslidzhennia psykhychnykh protsesiv u doshkilnykiv z autyzmom: metod. rek. / T.V. Skrypnyk.– K.: Ped. dumka, 2008. – 71 s. **9. Tarasun V. V.** Kontseptsiia rozvytku, navchannia i sotsializatsii autychnykh ditei: Navchalnyi posibnyk dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv / V.Tarasun, H.Khvorova / Za nauk. red. V.Tarasun – K.: Naukova dumka, 2004. – 103 s. **10. Khvorova H.M.** Kompleksna psykholoho-pedahohichna tekhnolohiia korektsii rozvytku aktyvnosti dytyny z autyzmom: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.03 / H.M. Khvorova. – K.: Vyd-vo Nats. ped. un-t im. M.P.Drahomanova., 2010. – 22 s. **11. Shulzhenko D. I.** Autyzm – ne vyrok / D.I.Shulzhenko. – Lviv: Kalvariia, 2010. – S. 122. **12. Экман Р.** Psykholohiia emotsiyi. 2-e yzd. – Sankt-Peterburh: Pyter, 2012. – 240 s.

Шульженко О. Є. Особливості емоційної сфери дітей із легким ступенем аутизму

У статті проаналізовано особливості емоційної сфери дітей з легким ступенем аутизму у порівнянні зі здоровими дітьми на прикладі учнів загальноосвітньої школи-інтернату для дітей з важкими порушеннями мовлення та середньої загальноосвітньої школи. Дослідження проводилося з використанням таких методик: шкала тестів розумового розвитку А.Біне-Т.Сімона; тест шкільної тривожності Філіпса; тест «Сходинки» В.Г.Щура; методика АК (8–12) Т.Б.Патрико. Досліджувалися учні віком від 7 до 10 років: 20 дітей з легким ступенем аутизму (експериментальна група) та 20 здорових дітей (контрольна група). Емпіричні результати опрацьовано з допомогою статистичних методів: кореляційного аналізу, порівняльного та факторного аналізів. Виявлено, що у дітей з легким ступенем аутизму спостерігається загальна незрілість емоційно-вольової сфери, що надає всій їхній поведінці надмірної інфантильності: невміння стримуватися, змушувати себе дотримуватися правил чи виконувати завдання, що не викликають безпосереднього інтересу, але є потрібними для навчання та виховання. У порівнянні зі здоровими дітьми у школі діти з легким ступенем аутизму характеризуються вищим рівнем агресії, автоагресії, загальної тривожності та переживання соціального стресу, страху перевірки знань та фрустрації потреби в досягненні успіху. Запропоновано шляхи покращення емоційного самопочуття дітей та їх стосунків з учителями за рахунок уведення в шкільну програму диференційованого оцінювання знань, де оцінюється прогрес розвитку дитини.

Ключові слова: діти з легким ступенем аутизму, емоції, шкільна тривожність, уявлення учня про себе, рівень розумового розвитку, рівень вияву агресивної поведінки

Шульженко А. Е. Особенности эмоциональной сферы детей с легкой степенью аутизма

В статье анализируются особенности эмоциональной сферы детей с легкой степенью аутизма в сравнении со здоровыми детьми на примере учеников общеобразовательной школы-интерната для детей с тяжелыми нарушениями речи и средней общеобразовательной школы. Исследования выполнены с использованием таких методик: шкала тестов умственного развития А.Бине-Т.Симона; тест школьной тревожности Филипса; тест «Ступеньки» В.Г.Щура; методика АК (8–12) Т.Б.Патрико. Исследовались ученики в возрасте от 7 до 10 лет: 20 детей с легкой степенью аутизма (экспериментальная группа) и 20 здоровых детей (контрольная группа). Эмпирические результаты обработаны с помощью статистических методов: корреляционного анализа, сравнительного и факторного анализов. Установлено, что в сравнении со здоровыми сверстниками в школе дети с легкой степенью аутизма характеризуются высоким уровнем агрессии, автоагрессии, общей тревожности и переживания социального стресса, страха проверки знаний и фрустрации потребности в достижении успеха. Предложены пути улучшения эмоционального самочувствия детей и их отношений с учителями за счет введения в школьную программу дифференцированного оценивания знаний, где оценивается прогресс развития ребенка.

Ключевые слова: дети с легкой степенью аутизма, эмоции, школьная тревожность, представление ученика о себе, уровень умственного развития, уровень проявления агрессивного поведения.

Shulgenko O.Ye. Peculiarities of emotional sphere for children with mild autism

The paper analyzes the peculiarities of emotional sphere of children with mild autism compared with healthy children. The investigation covers pupils of boarding school for children with severe speech and secondary schools. The study was conducted using the following methods: scale test of mental development by A.Binet-T.Simon; test of school anxiety by B.N.Phillips; test "Steps" by V.H.Schur; method AK (8-12) by T.B.Patryko. The investigated group includes 40 pupils aged 7 to 10 years: 20 children with mild autism (experimental group) and 20 healthy children (control group). Empirical results processed using statistical techniques: correlation analysis, comparison and factor analysis. It was found that in comparison with healthy children in school, children with mild autism are characterized by higher levels of aggression, autoaggression, general anxiety and social stress, fear knowledge test and frustration needs to succeed. It was proposed the ways to improve emotional well-being of children and their relationships with teachers through the introduction of a differentiated curriculum assessment, which evaluated the progress of the child development.

Keywords: children with mild autism, emotions, school anxiety, pupil's self-representation, the level of cognitive development, the level of expression of aggressive behavior.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2014

Статтю прийнято до друку 20.11.2014

Рецензент: д.психол.н. Островська К.О.